

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

זבחים סא-סב | בית ראשון, בית שני ומקום המזבח

לחפש שאריות מהשראת השכינה

הרבה מצבים בתנ"ך יכולים להזכיר את המציאות שלנו היום, ואחד מהבולטים ביניהם הוא שיבת ציון בתחילת בית שני. עם ישראל חוזר – לפחות חלקית, ההנהגה חוזרת, הריבונות בירושלים חוזרת, רק השכינה לא. העולים מבבל אמנם בנו את המקדש שנית, אבל השכינה לא שרתה בו.

שתי בעיות עמדו סביב כינון המזבח בבית שני: המזבח היה קטן והצריך הגדלה, ועוד לפני כן הייתה בעיה למצוא את מקומו הנכון. סביב הבעיות האלו התפתח דיון הלכתי בפוסקים, ולא ניכנס לממד הלכתי של הסוגיה, רק נציין שלא לכולם היה ברור מה בדיוק הבעיה. האם לא היו מידות מדויקות של מקום השכינה? האם לא יכלו לבנות את המזבח גם מבלי לדעת היכן היה בבית ראשון?

האגדה על גודל המזבח מספרת כי ישראל מעצמם יזמו את הרחבת המזבח. הם הוסיפו ארבע אמות משני כיוונים, בצורת האות היוונית גמא (L). למה היה צורך במזבח גדול, אם ישראל בימי בית ראשון היו רבים יותר ובכל זאת המזבח הספיק להם? משיבה הגמרא שבבית ראשון הייתה גם אש מהשמים, ובבית שני לא.

המזבח הוא מקום הקשר בין הקב"ה לישראל, דרכו מעלים ישראל את קרבנותיהם כלפי מעלה. במצב האידיאלי, מופיעה בו גם אש אלוקית, כך ששני צדדי הקשר באים לידי ביטוי במזבח; במצב החסר, המפגש מתקיים בנוכחות צד אחד. המזבח הספיק לכל עם ישראל כאשר האלוקות הופיעה בו באופן גלוי ופעיל. מרגע שהופעה זו הסתלקה, נדרשה מעם ישראל עבודה אנושית. זו עבודה חסרה ולא שלמה (בשני כיוונים ולא באופן מקיף שסוגר את כל הפינות), פרטית ולא כללית ("ארבע אמות" מייצגות פעמים רבות את רשותו של היחיד), אבל זו הדרך היחידה להיפגש עם הקדוש ברוך הוא בעולם רוחני ללא שכינה – באמצעות התנועה שלנו. אולי זו התנועה העיקרית שבית שני בא לחולל.

בהמשך מובאת אגדה נוספת, ומתברר כי האפשרות לכונן מזבח במציאות כזו אינה מובנת מאליה. ללא הנוכחות האלוקית, עם ישראל לא ידע מהיכן לבנות את הקשר עם הקדוש ברוך הוא. כיצד הסתדרו? הגמרא נותנת ארבע תשובות. התשובה האידיאלית היא הראשונה – המזבח המושלם מבית ראשון כבר לא היה, אבל מלאכים עדיין הסתובבו שם. נשארה שם נוכחות רוחנית. התשובה השנייה, שמציגה מדרגה פחותה מהראשונה, אומרת שמלאכים כבר לא היו שם, אבל תכונת ההקרבה של עם ישראל נשארה. משעה שמסר יצחק את נפשו על המזבח, המוכנות הפנימיות למסירות נפש המשיכה לפעם במשך כל הדורות. גם אם השכינה נעלמה, פנימיותה של כנסת ישראל לא נעלמה. לפי התשובה השלישית, אפילו כוחו של יצחק כבר לא התגלה בזרעו, אבל לפחות נשאר ריח, נותר רושם כלשהו מהקרבנות של פעם. התשובה האחרונה אמנם מדברת על עזרה נבואית, מה שמזכיר את התשובה הראשונה, אך נראה כי היא מובילה למשמעות ההפוכה – עם ישראל לא היה יכול לזהות כלום בעצמו, ורק אחרוני הנביאים יכלו לעזור לו, בעזרת שאריות כוח הנבואה שנשאר מבית ראשון. אחר כך בטלה הנבואה ולא נשאר זכר מבית ראשון ומגילוי השכינה.

תנן התם: וכשעלו בני הגולה, הוסיפו עליו ד' אמות מן הדרום וד' אמות מן המערב כמין גמא. מאי טעמא? אמר רב יוסף: משום דלא ספק. אמר ליה אביי, השתא מקדש ראשון דכתיב ביה: יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים ספק, מקדש שני דכתיב ביה: כל הקהל כאחד ארבע רבוא לא ספק? א"ל: התם אש של שמים מסייעתן, הכא אין אש של שמים מסייעתן.

בשלמא בית מינכרא צורתו, אלא מזבח מנא ידעי? אמר רבי אלעזר: ראו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו. ור' יצחק נפחא אמר: אפרו של יצחק ראו שמונח באותו מקום. ור' שמואל בר נחמני אמר: מכל הבית כולו הריחו ריח קטרת, משם הריחו ריח אברים. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית.

משיבת ציון היא עד שיבת ציון בדורנו, מצד אחד ישראל מתגעגעים לשכינה שאי אפשר בלעדיה – ומצד שני משתדלים לפעול כמיטב יכולתם, ולכונן במידת האפשר את התשתית לחידוש הקשר עם הקב"ה, במהרה בימינו.